

ЗАІЧКО О. В.,
здобувач кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

УДК 343.773

СУЧАСНИЙ СТАН НЕЗАКОННОЇ ПОРУБКИ ЛІСУ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто рівень, географію та показники латентності незаконної порубки лісу. Виявлено структурні особливості цього злочину. Наведено «ціну» незаконної порубки лісу в декількох вимірах.

Ключові слова: стан злочинності, географія злочинності, незаконна порубка лісу, злочини проти довкілля, екологічна злочинність.

В статье рассмотрены уровень, география и показатели латентности незаконной порубки леса. Выявлены структурные особенности этого преступления. Приведена «цена» незаконной порубки леса в нескольких измерениях.

Ключевые слова: состояние преступности, география преступности, незаконная порубка леса, преступления против окружающей среды, экологическая преступность.

The article deals with the level, geography and latency of illegal logging. The structural features of this crime have been revealed. The price of illegal logging in several dimensions has been indicated.

Key words: crime scale, geographical scale of crime, illegal logging, crimes against the environment, environmental crime.

Вступ. Як відомо, вивчення злочинності починається з кримінологічного аналізу, тобто дослідження інформації щодо об'єктів, які становлять предмет кримінології, та інших об'єктів з метою визначення їх кримінологічного змісту і значення [11, с. 55]. Саме кримінологічний аналіз, у рамках якого дослідник абстрагується від випадкових обставин конкретних злочинів, дає змогу отримати кримінологічну характеристику злочинності (або окремого її виду) в цьому регіоні або на цьому об'єкті, більш глибоко проникнути в сутність цього явища, скласти більш повне уявлення про його причини й умови. Прискіпливе вивчення кількісних і якісних характеристик злочинності визнається зарубіжними науковцями одним із головних завдань сучасної кримінології [1, р. 56–60].

Останніми роками обсяги знищення та розкрадання лісових ресурсів в Україні набули масштабів екологічного лиха, як свідчать вітчизняні й міжнародні експерти [14]. Наприклад, лише одне недбале ставлення до виконання своїх службових обов'язків працівника одного з державних підприємств Львівської області стало причиною незаконної вирубки 559 дерев і завдання збитків державі на суму 1,8 млн грн [18]. Отже, гострота проблем, пов'язаних із незаконними рубками, які щорічно завдають багатомільярдних збитків лісовому фонду України, самовільним використанням лісних ділянок, численними зловживаннями посадових осіб під час їх виділення тощо, яскраво свідчить про необхідність постійного контролю прокуратури, керівників спеціалізованих і правоохоронних структур за станом охорони та захисту лісів.

Постановка завдання. Дослідження окремих аспектів боротьби з незаконною порубкою лісу в Україні здійснювали С.Б. Гавриш, Т.В. Корнякова, О.В. Одерій, Г.С. Поліщук,

О.В. Скворцова, С.М. Шершун та інші вітчизняні науковці. Тим не менше, попри значну кількість наукових напрацювань, комплексні кримінологічні дослідження кількісних і якісних показників за цим напрямом досі відсутні.

Результати дослідження. За усталеною традицією вітчизняної кримінологічної школи, до найбільш значущих кількісно-якісних показників злочинності зараховують рівень (злочинності й судимості), структуру, динаміку, латентність, географію та «ціну». На думку І.М. Даньшина, така кримінологічна характеристика відображає кількісну і структурну характеристику злочинності й особи злочинця, а також відбиває їх суспільну небезпеку [7, с. 36, 56].

Кримінологічний аналіз рівня незаконної порубки лісу доцільно аналізувати за даними Міністерства внутрішніх справ України, Генеральної прокуратури України та Державної судової адміністрації України, що відбивають кількість зареєстрованих злочинів (кримінальних правопорушень), осіб, що їх учинили, та кількість засуджених за 2006–2016 рр. Так, усього протягом 2008–2016 рр. органами охорони правопорядку зареєстровано 9158 злочинів (обліковано кримінальних правопорушень) за ст. 246 Кримінального кодексу (далі – КК) України, а саме: у 2008 р. – 637, 2009 р. – 833, 2010 р. – 646, 2011 р. – 814, 2012 р. – 416¹, 2013 р. – 982, 2014 р. – 1030, 2015 р. – 1487, 2016 р. – 2313. За цей самий період до кримінальної відповідальності притягнуто 2645 осіб, із них у 2008 р. – 273, 2009 р. – 372, 2010 р. – 316, 2011 р. – 243, 2012 р. – 444, 2013 р. – 237, 2014 р. – 264, 2015 р. – 290, 2016 р. – 206. Отже, станом на сьогодні існують суттєві розбіжності між кількістю облікованих кримінальних правопорушень, що суттєво зростає (у 2016 р. органами охорони правопорядку обліковано 2313 кримінальних правопорушення порівняно до 982 у 2013 р.), і кількістю осіб, діяння яких набувають правової оцінки, що коливалася в межах 237–444 засуджених осіб на рік. Прикметно, що рівень судимості за незаконну порубку лісу сягнув свого історичного мінімуму у 206 осіб у 2016 році, тобто в той рік, коли органами охорони правопорядку обліковано найбільшу кількість кримінальних правопорушень.

Наведені статистичні спостереження яскраво свідчать про неефективну роботу як посадових осіб державної лісової охорони, так і працівників досудового слідства та судової системи. Недотримання обліково-реєстраційної дисципліни в Національній поліції, низький професіоналізм слідчих, безплановість у роботі, слабкий процесуальний контроль керівництва [2, с. 247–248] і деякі інші фактори у своїй сукупності повсякчас перешкоджають своєчасному викриттю і притягненню до відповідальності злочинців, зокрема й винних у незаконній порубці лісу. Зокрема, за даними Держлісагентства, у 2016 році в лісах державної форми власності виявлено 6440 фактів незаконної порубки лісу [8], але, виходячи з офіційної статистики Генеральної прокуратури, правову оцінку того року отримав приблизно один із трьох злочинів.

За справедливим висловом В.Ф. Оболенцева, латентна злочинність охоплює не тільки «невідомі», а й свідомо «не враховані» органами охорони правопорядку злочини [15, с. 19]. Беручи до уваги такий багаторівневий механізм латентизації незаконної порубки лісу (відсутність персоніфікованої потерпілої сторони, низький рівень екологічної правосвідомості й добросовісності посадових осіб у державних лісгоспах та інших наглядових органах), надзвичайно складно встановити точний масштаб «темної цифри» розглядуваного виду злочинів. Так, на думку деяких фахівців, з урахуванням загального високого рівня латентності екологічної злочинності (80–99%) питома вага кримінальних правопорушень цього виду в загальній структурі злочинності сягає близько 11–23% від усіх злочинів, що вчиняються на території держави [9, с. 311]. Інші ж кримінологи не схильні екстраполювати закономірності розвитку всього кластеру екологічної злочинності на незаконну порубку лісу, тому, за результатами опитувань співробітників поліції та прокуратури, зупиняються на показнику в 60–65% латентності [12, с. 207; 21, с. 99]. На нашу думку, останній підхід є більш виваженим, зважаючи на стрімке зростання кількості облікованих кримінальних правопорушень і стійку увагу екологів і громадськості до цієї проблеми.

¹ Примітка. У зв'язку з набуттям чинності новим КПК України, статистичні дані наведені за період із 20 листопада по 31 грудня 2012 року.

Результати проведеного нами опитування експертів – працівників органів охорони правопорядку, які безпосередньо розслідували злочини проти довкілля (злочини у сфері природоохорони й надрокористування [4]), цілком порівнювані зі зробленими в науковій літературі висновками про недостатнє володіння спеціалістами слідчих підрозділів Національної поліції та місцевих прокуратур методикою розслідування справ цієї категорії й відсутність необхідних спеціальних знань у галузі техніки та екології [22, с. 27].

Остання проблема, у свою чергу, погіршується розпливчастими законодавчими термінами (як-от «істотна шкода»), а також складнощами розмежування складів як екологічних і суміжних із ними злочинів, так й екологічних злочинів та адміністративних проступків у сфері лісокористування. Із року в рік під час прокурорських перевірок виявляються випадки неналежної організації первинних перевірочних заходів і слідчих дій на місці злочину, неякісного проведення попереднього слідства, заходи в рамках якого нерідко проводяться безсистемно, поверхово. Протоколи огляду місць скоєння злочинів часто не містять необхідних відомостей про місце пригоди; неналежним чином фіксуються наслідки незаконної рубки, якісні й кількісні показники незаконної рубки дерев; не фіксуються сліди знарядь і засобів учинення злочинів. Нерідко під час огляду місця події на сусідніх ділянках продовжується рубка дерев, але ані лісокористувачів, ані їхнє технічне оснащення не перевіряють на предмет можливої причетності до вчинення злочинів. Часто брак опису обставин справи пояснюють зміною погодних умов, ускладненим доступом до території та іншими причинами [13, с. 16]. Отже, якість досудового розслідування кримінальних проваджень, порушених за ст. 246 КК України, залишається доволі низькою, що нині є тенденцією вітчизняної практики у злочинах проти довкілля [16, с. 288].

Не можна оминати увагою й інший важливий фактор штучної латентизації – помилкову кваліфікацію діяння за іншими статтями КК України або Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП). Наприклад, у 2016 році у Вінницькій області викрито масштабну схему розкрадання лісу, в якій брали участь службові особи державних і комунальних лісогосподарських підприємств, за фактом чого відкрито кримінальне провадження за ч. ч. 2, 3 ст. 191 КК України [19, с. 29]. Або ж через відсутність чітких критеріїв для визначення істотності шкоди, завданої незаконною порубкою лісу, винних нерідко притягають до адміністративної відповідальності за ст. ст. 64, 65, 65-1 КУпАП [10, с. 68]. Причинами таких помилок можуть бути як недостатня обізнаність із законодавчою базою, так і свідоме, корупційно умотивоване приховування продажу незаконно зрубаного лісу (здебільшого його організованих форм). Відповідно до результатів нещодавнього опитування працівників прокуратури, 66,8% респондентів зараховують до суб'єктивних мотивів штучної латентності екологічної злочинності корупційні інтереси, ще 15,2% посилаються на недбалість, викликане лінощами або іншими обставинами [21, с. 71]. Нарешті, латентизації незаконних рубок сприяє й поширене небажання пересічних громадян повідомляти про віднайдені ознаки вчинення злочинів, які не стосуються їх безпосередньо, через нібито тотальну корумпованість і непорядність усіх працівників органів охорони правопорядку [6].

Попри високу питому вагу незаконної порубки лісу в структурі екологічної злочинності в усіх регіонах України, *географія* незаконної порубки лісу найбільше вкорінена саме в Західному регіоні держави. За даними Держлісагентства від 2016 р., за кількістю рубок «лідерами» є Рівненська (1275), Волинська (935), Івано-Франківська (602) та Львівська (692) області. Це може бути пояснене як розташуванням цих областей у Карпатах і на Поліссі, де зосереджено, відповідно, 40 і 29% від усіх національних лісових ресурсів, а також особливо цінних порід дерев (сосни, кедру), так і відносною близькістю до державного кордону з головними «чорними імпортерами» української лісової продукції – Польщею, Угорщиною, Чехією.

Як відзначає Н.В. Сметаніна, «ціна» злочинності відображає її реальний стан і криминогенний потенціал, характеризується віддаленими наслідками, зокрема детермінує механізми тіньової економіки, віктимізацію населення в суспільстві, недовіру громадян до органів охорони правопорядку, загальний соціально-негативний клімат [20, с. 312]. Ця теза

може бути повною мірою розповсюджена на наслідки незаконної порубки лісу. За даними Генеральної прокуратури України, у 2016 році сума збитків, завданих злочинами в лісовому господарстві та лісозаготівлі, становить понад 51 млн грн. Указані дані йдуть урозріз із оцінками Державного агентства лісових ресурсів, відповідно до яких шкода, завдана незаконними порубками за аналогічний відрізок часу, тільки в лісах, що належать до компетенції цього відомства, становить понад 137 млн грн [8]. Не менш значними для економіки є збитки, яких завдає експорт цінних порід деревини до Східної Європи, що закономірно тягне за собою втрату робочих місць у вітчизняній лісовій промисловості.

Не менш важливими в структурі «ціни» незаконної порубки лісу є приховані ризики для довкілля: порубка лісів на прируслових ділянках річок на гористій місцевості призводить до зміни водного режиму цих територій (повеней і посух). Як зазначають екологи, процеси знеліснення та деградації спричиняють низку додаткових негативних наслідків, а саме: зниження стабільності й стійкості лісових екосистем; зміну видового складу, структури та продуктивності лісових насаджень; зменшення рекреаційної привабливості лісових екосистем тощо [3, с. 118]. Замість посадок цінних порід дерев, росте шкідливий самосій, який виснажує й поглинає орну землю, що, у свою чергу, потребує значних витрат на гербіциди, палне та людських ресурсів [17]. На додаток до суттєвої матеріальної шкоди державі й суб'єктам господарювання незаконними порубками лісу завдається й шкода інтересам споживачів [5] (рекреаційних послуг).

Висновки. Отже, сучасний стан незаконної порубки лісу як в Україні загалом, так і в окремих регіонах свідчить про актуальність подальшого дослідження його причин та умов з метою розроблення ефективних заходів запобігання. Тривожною тенденцією є збільшення частки організованої злочинності, в рамках якої досліджуваній злочин перетворився на системне прибуткове джерело нелегальних доходів із комплексною системою нелегальної лісозаготівлі, «коридорами» на державному кордоні та корумпованими зв'язками в державних структурах.

Список використаних джерел:

1. Tierney J. Criminology: Theory & Context / J. Tierney. – London : Prentice Hall, 2005. – 416 с. – 2nd ed. – P. 56–60.
2. Бурак М.В. Оперативно-розшукове супроводження забезпечення відшкодування (компенсації) шкоди у кримінальному провадженні / М.В. Бурак // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2014. – № 3. – С. 237–248.
3. Генік Я.В. Причини та наслідки знеліснення та деградації лісових екосистем в Україні / Я.В. Генік // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.16. – С. 118–122.
4. Головкін Б.М. Види злочинності / Головкін Б.М. // Журнал східноєвропейського права. – 2015. – № 18. – С. 14–21. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2015/08/golovkin_18.pdf.
5. Головкін Б.М. Поняття злочинності у сфері економіки / Б.М. Головкін // Форум права. – 2013. – № 3. – С. 128–133. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_3_24.pdf.
6. Головкін Б.М. Причинність у системі детермінації злочинності / Б.М. Головкін // Теорія і практика правознавства. – 2014. – Вип. 1 (5). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/6358/1/Golovkin.pdf>.
7. Даньшин И.Н. Общетеоретические проблемы криминологии / И.Н. Даньшин. – Х. : Прапор, 2005. – 224 с. – С. 36, 56.
8. Державне агентство лісових ресурсів: публічний звіт т. в. о. Голови за 2016 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dklg.kmu.gov.ua/forest/document/pz_0303.pdf.
9. Дицевич Я.Б. Противодействие преступности в сфере лесопользования: проблемы и перспективы / Я.Б. Дицевич, О.А. Белых, Г.Д. Русецкая // Всероссийский криминологический журнал. – 2017. – Т. 11. – № 2. – С. 308–317.

10. Дудоров О. Проблеми застосування і вдосконалення кримінально-правового компромісу у сфері оподаткування / О. Дудоров, С. Письменський // Прокуратура. Людина. Держава. – 2004. – № 12. – С. 64–75.
11. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології : у 3 кн. / А.П. Закалюк. – К. : Вид. Дім «Ін Юре», 2008. – Кн. 3 : Практична кримінологія. – 2008. – 320 с. – С. 55.
12. Корнякова Т.В. Кримінологічні засади запобігання органами прокуратури злочинам проти довкілля : [монографія] / Т.В. Корнякова ; НАПрН України, Ін-т вивч. пробл. злочинності. – К. : Ін Юре, 2011. – 407 с. – С. 207.
13. Майорова Е.И. Некоторые теоретические вопросы судебно-экологической экспертизы / Е.И. Майорова // Теория и практика судебной экспертизы. – 2007. – Вып. 2 (6). – С. 15–17.
14. Невтішні прогнози вирубки карпатських лісів: повені, посухи та знищення фауни // Zik.UA [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zik.ua/news/2016/03/03/nevtishni_prognozy_vyrubky_karpatskyh_lisiv_poveni_posuhy_ta_znyshchennya_677740.
15. Оболенцев В.Ф. Латентна злочинність: проблеми теорії та практики попередження / В.Ф. Оболенцев. – Х. : Вид. СПД ФО Вапнярчук НМ, 2005. – 128 с.
16. Олійничук Р.П. Злочинність проти довкілля: аналітичні аспекти у вітчизняному просторі / Р.П. Олійничук // Порівняльно-аналітичне право. – 2016. – № 1. – С. 286–288.
17. Пархомчук Т. Діброви – на дрова / Т. Пархомчук // Україна молода. – Режим доступу : <http://www.umoloda.kiev.ua/number/2798/160/97572/>.
18. Про незаконні порубки лісу та видобування корисних копалин (підготовлено Управлінням зв'язків із громадськістю та ЗМІ Генеральної прокуратури України) // Вісник прокуратури. – 2016. – № 9. – С. 14–18.
19. Прокуратура Вінницької області вживає системних заходів щодо протидії незаконній рубці лісу // Вісник прокуратури. – 2016. – № 9. – С. 27–29.
20. Сметаніна Н.В. Поняття і структура «ціни» злочинності у сучасній кримінології / Н.В. Сметаніна // Право і суспільство. – 2014. – № 5.2. – С. 312–316.
21. Турлова Ю.А. Фактори латентності екологічної злочинності / Ю.А. Турлова // Вісник Запорізького національного університету. Серія «Юридичні науки». – 2016. – № 2. – С. 95–102.
22. Туровець Ю.М. Проблеми використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів проти довкілля в умовах дії нового кримінального процесуального законодавства України / Ю.М. Туровець, О.В. Кравчук // Криміналістичний вісник. – 2014. – № 2 (22). – С. 21–27.

